

URBANISTIKOS PAVELDO IŠSAUGOJIMO TEISINĖS PRIELAIDOS LIETUVOJE

Jūratė Jurevičienė

Architektūros pagrindų ir teorijos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,

Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva

El. paštas archpit@ar.vgtu.lt

Įteikta 2008 12 22

Santrauka. Nagrinėjamos dabarties Lietuvoje susiklosčiusios teisinės paskatos ir kliūtys išsaugoti urbanistikos paveldą. Analizuojami Lietuvos įstatymai ir įstatymų įgyvendinamieji dokumentai, reglamentuojantys urbanistikos paveldo vietovių apsaugą kultūros paveldo apskaitos bei teritorijų planavimo lygmenyse. Siekiama atskleisti urbanistinių darinių vertingųjų savybių išsaugojimo teisinių nuostatų veiksmingumą. Atskleidžiami teisiniai trukdžiai ir paskatos gyventojams dalyvauti istorinių miestų ir miestelių kultūrinės vertės išsaugojimo procesuose.

Reikšminiai žodžiai: urbanistikos paveldas, kultūros paveldo apskaita, teritorijų planavimas, visuomenė.

Įvadas

Išsaugoti urbanistikos vertybes, jas atgaivinti ir stiprinti jų reikšmę visuomenėje neabejotinai galima tik tuomet, kai valstybė sukuria tam palankias teisines prielaidas. Urbanistiniai dariniai ir kultūrinis kraštovaizdis yra sudėtingiausi paveldo objektai, kurių apsauga reikalauja, kad pastangas ir finansinius išteklius sutelktų statinių ir sklypų savininkai, savivaldybių ir valstybės institucijos. Todėl kiekvienoje šalyje susiklosčiusios teisės aktų sistemos darna tampa lemiančiu veiksniu, nuo kurio priklauso, ar bus išsaugotos vertingosios senųjų miestų ir miestelių savybės.

Pastaraisiais metais didžiųjų Lietuvos miestų istoriniai centrai, kuriems suteiktas valstybės saugomų objektų statusas, patyrė didžiausią statybų plėtros poveikį. Šie pokyčiai sukėlė aštrias diskusijas įvairiuose lygmenyse, buvo parengta daug ekspertizių ir teritorijų planavimo dokumentų įgyvendinamų ir planuojamų statybų poveikiui pagrįsti, tačiau Lietuvos urbanistikos paveldo apsaugą reglamentuojančių įstatymų reikalavimai išliko neapibrėžti ir prieštaringi, palyginti su reikalavimais, galiojančiais, pavyzdžiui, archeologinėms vietovėms. Dabartiniu laikotarpiu Lietuvos kultūros paveldo apsaugą administruojančiųjų institucijų yra kaip niekad daug, tačiau jų atsakomybė nepakankamai apibrėžta,

urbanistikos paveldo vertingosios savybės nėra nustatytos arba neįvertinti per kelerius pastaruosius metus įvykę jų pokyčiai (pavyzdžiui, Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamente, patvirtintame 2003 m., gausu ne tik neapibrėžtumų, bet reglamento sąvokos neatitinka LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo, patvirtinto 2004 m.).

Straipsnyje siekiama atskleisti Lietuvos urbanistikos paveldo apsaugos trukdžius svarbiausiųjų šių sričių reglamentuojančių teisės aktų aspektu.

1. Urbanistikos paveldo apskaita

Urbanistikos paveldo samprata ir jo teisinė apsauga Lietuvoje plėtojosi palaipsniui, apimdama vis daugiau teritorinių objektų. Vilniaus senamiestis senovės paminklu buvo pripažintas jau praėjusio amžiaus tarpukaryje, 1947 m. jis buvo įtrauktas į SSSR Architektūros reikalų komiteto paskelbtą 20 saugotinių istorinių miestų sąrašą. 1963 m. buvo patvirtintas saugomų Lietuvos senamiesčių respublikinės reikšmės urbanistikos paminklų sąrašas (Glemža 2000). XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose atlikus Lietuvos urbanistikos paveldo tyrimus, 61 miestas bei miestelis buvo

pripažintas vertingu ir paskelbtas vietinės reikšmės urbanistikos paminklu. 1985 m. prie jų priskirtas dar vienas ir paskelbti jų vertinimo duomenys: raida, būdingi bruožai, saugotini elementai bei formos. Tyrimams vadovavusio Algimanto Miškinio vertinimu, iš 1940 m. Lietuvos teritorijoje sąlygiškai buvusių miesto pobūdžio gyvenviečių 287 gali būti priskiriamos urbanistikos paveldui (Miškinis 2003).

Pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą, kultūros paveldo objektais laikomi tik objektai, įtraukti į Kultūros vertybių registrą (toliau – Registrą). Jiems taikoma laikinoji apsauga, Registro objektus LR kultūros ministras skelbia saugomais valstybės, nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektus skelbia kultūros paminklais. Kultūros paveldo departamento duomenimis, 2007 m. kultūros paveldo objektų, paskelbtų valstybės saugomais Lietuvoje, buvo 6028, kultūros paveldo objektų, paskelbtų paminklais, – 1073, kultūros paveldo objektų, paskelbtų savivaldybės saugomais, nebuvo (Kultūros paveldo departamento prie LR kultūros ministerijos 2007 m. veiklos ataskaita).

Tačiau didelė dalis savitų ilgalaikėje raidoje susiklosčiusių Lietuvos urbanistinių darinių iki šiol nėra registruoti LR Kultūros vertybių registre. Pavyzdžiui, 1999 m. buvo nustatytos Molėtų miesto centro istorinės dalies vertingosios savybės, saugotina teritorija ir jų apsaugai pasiūlytas savivaldybių reikšmės kultūros vertybės statusas (Miškinis 2003), tačiau į Registrą objektas iki šiol neįtrauktas. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme yra numatytos galimybės savivaldybėms įteisinti savo registrus, tačiau menki jų biudžetai tampa kliūtimi su registrais prisiimti ir saugojimo išlaidų našta. Todėl daugeliui savitų istorinių miestelių Lietuvoje iki šiol nesuteikta teisinė apsauga. Didelė dalis šių vietovių pasižymi vaizdinga gamtine aplinka, gamtos ir kultūros paveldo integralumu. Raiškus pavyzdys yra šiaurinė Naujosios Vilnios dalis. Šiaurinėje jos dalyje yra išpūdingas Vilnios slėnio šlaitų kraštovaizdis ir XX a. pradžios medinio užstatymo teritorija. Panoraminiai vietovės vaizdai ir siluetai čia išliko daugiaplaniai, struktūrizuoti, autentiški, estetiškai vertingi, tačiau į Registrą tėra įrašyti tik keli pavieniai Naujosios Vilnios pastatai. Dalis urbanistikos paveldo objektų, tebesančių Registre, dėl aplinkos vertę menkinančių naujųjų statybų, ilgą laiką nevykdytos senųjų statinių priežiūros yra praradę buvusias vertingąsias savybes ir tėra saugomi nominaliai.

Pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą buvo parengta nauja tipologinė Registro struktūra. Dabar jį sudaro pavieniai objektai, kompleksai

ir vietovės. Vietovių sąrašė – senamiesčiai, miestų ir miestelių istorinės dalys, miestų parkai (Vingio parkas Vilniuje, Ažuolyno parkas Kaune ir kt.), etnografinės kaimo gyvenvietės ir jų dalys. Iki 2005 m. ne tik senamiesčiai ir istoriniai miestų centrai, bet ir dalis pastatų ansamblių (pavyzdžiui, namų kompleksas Vilniuje tarp T. Kosciuškos, Olandų ir V. Dobužinskio gatvių) bei etnografinės kaimų gyvenvietės ir jų dalys buvo skiriami urbanistikos paveldui.

Reikšmingiausios Vilniaus urbanistikos paveldo vertybės – Senamiestis bei buvusių istorinių priemiesčių – Naujamiesčio, Žvėryno, Šnipiškių, Paupio, Užupio ir Antakalnio – teritorijų dalys. Tačiau Registre Vilniaus urbanistikos paveldą sudaro ir buvę Lazdynų bei Žirmūnų mikrorajonai, statinių kompleksai Gedimino prospekte (Seimo I-ųjų rūmų, buvusių Profsąjungų rūmų ir Teisingumo ministerijos pastatų), Ukmergės gatvėje (vadinamasis Visuomeninis miesto centras dešiniajame Neries krante), Saulėtekio alėjoje (trys mokomųjų korpusų pastatai). Akivaizdu, kad šie objektai yra praradę pirmines erdvių ir tūrių sandaros, medžiagiškumo, aplinkos ir netgi paskirties savybes. Nauji šių urbanistinių darinių elementai, netgi pastarajame dešimtmetyje juose atsiradusios naujos urbanistinės dominantės buvo planuojamos ir vykdomos be kultūros paveldo apsaugos institucijų žinios.

Lietuvos urbanistikos paveldo objektų visuma nesudarys darnios vertybių sistemos, kol nebus nustatyta, kokie sovietinio laikotarpio objektai laikytini vertingais ir saugotinais. Pernai metais Kultūros paveldo departamento užsakymu pradėti rengti sovietinio laikotarpio išskirtinių (pagal preliminarų sąrašą) architektūros objektų apskaitos duomenys, tačiau šie darbai negali kompensuoti urbanistikos paveldo fundamentinių tyrimų trūkumo. Tai, kad urbanistikai vertinti būtini įvairiapusiai tyrimai, tačiau nėra parengta netgi Vilniaus senamiesčio architektūrinės meninės sandaros specialiuųjų mokslinių studijų, pabrėžia Rimantas Buivydas. Jis pažymi, kad kultūrinės vertės neištirtumas lemia ir socialines psichologines pasekmes – tai daro „Senamiesčio architektūrinį „tekstą“ suvokiamą kaip nerišlų“ (Buivydas 2004).

2. Urbanistikos paveldo apsauga teritorijų planavimo srityje

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentų rengimo taisyklės, patvirtintos 2005 m., nurodo, kad saugomų objektų paveldosaugos reikalavimai nustatomi specialiaisiais

apsaugos planais. Tačiau Miestų ir miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklės, patvirtintos 2004 m. (nauja redakcija 2006 m.), numato, kad urbanistikos paveldo apsauga reglamentuojama ir teritorijų bendrojo planavimo priemonėmis. Šios taisyklės nurodo, kad keletas iš bendrojo plano uždavinių – numatyti priemonės, užtikrinančias kultūros paveldo objektų išsaugojimą, pateikti paminklosauginių teritorijos naudojimo apribojimų pasiūlymus sukuriant koncepciją, nustatyti saugomų kultūros paveldo objektų naudojimo reglamentus konkretizuojant sprendinius. Jau Vilniaus miesto bendrajame plane iki 2005 m., patvirtintame 1998 m., buvo parengti nekilnojamojo kultūros paveldo apskaitos, tvarkybos, naudojimo, prioritetinio saugojimo finansavimo siūlymai. Nors patvirtintas teritorijos bendrasis planas laikytinas įstatymu, dauguma Vilniaus miesto bendrojo plano kultūros paveldo apsaugos sprendinių nebuvo įgyvendinta.

Teritorijų planavimas dabarties laikmečiu Lietuvoje dažnai tėra tapęs biurokratinių procedūrų rinkiniu. Kadangi Kultūros paveldo apsaugos specialiojo planavimo taisyklės vienareikšmiškai nurodo, kad saugomų kultūros paveldo objektų teritorijos ir apsaugos zonos nustatomos specialiuoju planavimu, Kultūros paveldo departamentas užsakė parengti keliolikos miestų ir miestelių istorinių centrų bei kitų saugomų vietovių ir kompleksų apsaugos specialiuosius planus. Tačiau Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 8 str. 5 dalis nurodo, kad kultūros paveldo objektų ar vietovių teritorijų ribas apibrėžia nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos, t. y. ribos nustatomos vertybės registravimo etape. Urbanistikos vertybių sudėties ir apimties bei vertingųjų elementų nustatymo metodikoje, patvirtintoje Kultūros paveldo centro direktoriaus 2001 11 16 įsakymu Nr. 127, numatoma, kad registruotos urbanistinės vietovės teritorijos ribos gali būti koreguojamos, nustatčius urbanistikos vertybės apimtį jos apskaitos dokumentų rengimo etape. Skubiai parengtos apskričių ir savivaldybių kultūros paveldo tinklų schemas, kuriose pateikiami esami registruotų kultūros paveldo objektų sąrašai ir jų teritorijų ribų koordinatės nesūlydant sprendinių, todėl vargu ar šie specialieji planai gali būti laikomi teritorijų planavimo dokumentais. Atskiri specialieji planai rengiami net jų pačių vietovių apsaugos zonų riboms ir jų apsaugos reglamentams nustatyti. Apsaugos specialusis planavimas iki šiol netapo veiksminga urbanistikos paveldo apsaugos priemone.

Tiek Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos, tiek Saugomų teritorijų įstatymai, skirti vietovių kultūrinei

vertei išsaugoti, reikalauja steigti draustinį. Draustinius urbanistinėms vietovėms išsaugoti numatoma steigti ir daugumos apskričių teritorijų bendrųjų planų sprendiniuose (LR Valstybinės kultūros paveldo komisijos sprendimas 2008). Tačiau urbanistiniai draustiniai tėra įkurti saugoti istoriniams miesteliams, esantiems nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose. Šių parkų vietovėms, įrašytoms į Registrą, taikomi Aplinkos ministerijos ir Kultūros ministerijos reikalavimai. Dviguba apsauga skatina saugojimo darbų kompleksiskumą ir tęstinumą. Pavyzdžiui, Trakų istorinio nacionalinio parko urbanistiniame draustinyje 2007 m. Karaimų gatvės dalis buvo rekonstruota Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir Trakų savivaldybės lėšomis. Projektas buvo parengtas kaip Trakų senamiesčio kompleksinės tvarkybos, vykstančios jau keliasdešimt metų, etapas.

Daugelyje kitų registruotų urbanistinių vietovių, nepaskelbtų saugomomis, apsiribojama pavienių kultūros paveldo statinių ir ansamblių arba pagrindinių viešųjų erdvių istoriniuose centruose tvarkyba. Didesnės investicijos telkiamos tik į prekybos centrų statybą, dažniausiai žalojančią susiklosčiusią urbanistinę struktūrą. Ir bloga urbanistinio audinio fizinė būklė, ir jo autentiškumas tampa būdingais tik nuošaliausių Lietuvos istorinių miestelių bruožais (žr. pav.).

Dažnai pripažįstama, kad viena silpniausių Lietuvos urbanistikos paveldo apsaugos grandžių yra stebėseną (monitoringą). Baltijos jūros šalių kultūros ministrai savo susitikime, surengtame Švedijos kultūros ministro iniciatyva 1997 m. Liubeke, nusprendė sukurti regiono kultūros paveldo stebėsenos grupę, kurioje dirbtų ir Lietuvos atstovai. Šios grupės darbo tikslas – derinti šalių kultūros paveldo apsaugos teisės aktų reikalavimus. Tačiau Lietuvoje sisteminė urbanistikos paveldo vietovių stebėseną iki šiol nėra vykdoma. Dažnai teritorijų planavimo specialistams tenka patiems nustatyti, kaip ir kiek keičiasi vertingosios vietovių savybės, kokie veiksniai lemia pokyčius. Nevykdoma ir apsaugos teisės aktų, kurie nuolat keičiasi ir papildomi naujais straipsniais, veiksmingumo stebėseną, reikalingą urbanistikos paveldo apsaugos dokumentų rengėjams. Numatyta parengti ir patvirtinti saugomų architektūrinio pobūdžio kultūros paveldo objektų (nesančių valstybiniuose parkuose ar valstybiniuose rezervatuose) teritorijų ir jų apsaugos zonų stebėsenos programą (Dėl Lietuvos Respublikos architektūros politikos krypties įgyvendinimo 2006–2010 metų priemonių patvirtinimo 2006). Numatoma, kad bus parengta ir kultūros ministro patvirtinta Architektūrinio pobūdžio kultūros paveldo objektų teritorijų ir jų apsaugos zonų stebėsenos

1

2

3

4

Urbanistikos paveldo autentiškumo lygmuo: 1 – Karaimų gatvė Trakų senamiestyje; 2 – Totorių mečetė ir senosios kapinės Keturiasdešimties Totorių kaime Vilniaus rajone; 3 – prekybos centras „Maxima“ Telšių senamiestyje; 4 – Vytauto gatvė Daugų istoriniame centre Alytaus rajone

Level of authenticity of urban heritage: 1 – Karaimai street in the old town of Trakai; 2 – the Mosque of the Tatars and the Old Cemetery in the village of Keturiasdešimties Totorių; 3 – “Maxima” commercial center in the old town of Telšiai; 4 – Vytautas street in the historic center of Daugai

programa, skirta šių objektų ir jų apsaugos zonų būklei sistemingai stebėti, jų komponentų būklei ir tarpusavio sąveikai analizuoti, antropogeniniam poveikiui vertinti ir prognozuoti. Įgyvendinus šiuos planus galima tikėtis daug veiksmingesnio urbanistikos paveldo saugojimo naudojant teritorijų planavimo priemones.

3. Visuomenės dalyvavimas saugant urbanistikos paveldą

Urbanistikos paveldas neatskiriamas nuo bendruomenės. Žymus Škotijos paveldosaugininkas ir miestų planuotojas Dennis Rodwell'as savo pranešime Vilniaus savivaldybės, UNESCO Lietuvos nacionalinės komisijos ir Kultūros paveldo departamento surengtoje regioninėje konferencijoje Vilniuje 2003 m. liepą. 1–3 dienomis pabrėžė, kad darni istorinių miestų plėtra priklauso nuo ryšio tarp vietos ir žmonių, nuo teritorinio paveldo integracijos į visuomenės gyvenimą ir nuo visuomenės integracijos į vietovę.

Lyginant Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos šalių urbanistikos paveldo apskaitos reikalavimus, akivaizdu,

kad skirtingai traktuojamas vietos bendruomenės tenkantis vaidmuo. Lietuvoje apibrėžta, kas gali teikti siūlymus Registrui – Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 8 str. 4 dalis nurodo, kad „tradicinės religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, mokslo ir studijų bei kitos valstybinės tyrimų institucijos gali organizuoti jų veiklos sritį atitinkančio ar nuosavybės teise turimo kultūros paveldo inventorizavimą ir atskleidimą, savo veiksmus derindamos su Departamentu“. Pavyzdžiui, Danijoje kiekvienas gyventojas gali siūlyti Danijos paveldo agentūrai bet kurį pastatą įtraukti į vertybių registrą. Paveldo agentūra privalo patikrinti, ar siūlomas objektas atitinka nustatytus vertės kriterijus (pastatus registrui ji gali siūlyti ir savo iniciatyva). Jei Paveldo agentūra įvertina, kad objektas vertas vertybės statuso, arba nustato, kad registruotas objektas neteko kultūrinės vertės (sudegė, yra perstatytas ir pan.), ji privalo konsultuotis su visuomene. Per tris mėnesius bet kuris asmuo, visuomeninė institucija ar valdžios įstaiga gali pareikšti savo nuomonę (Listing. Historic buildings ... 2008), kurią įvertinus galutinį sprendimą priima Danijos kultūros ministerija.

Lietuvoje rengiant visų lygmenų: bendrojo, specialiojo ir detaliojo, teritorijų planus yra numatytos pristatymo visuomenei, atsiliepimų surinkimo, atsakymų rengimo, koregavimo pagal pastabas procedūros. Ši nuostata atitinka bendruosius Europos Sąjungos teritorijų planavimo reikalavimus, gyventojai aktyviai dalyvauja svarstant detaliųjų planų sprendinius. Tačiau teisinės galimybės dalyvauti urbanistikos paveldo apsaugos projektuose yra daug menkesnės nei daugelyje kitų Europos Sąjungos šalių. Pavyzdžiui, Švedijoje rengdami saugomų miestelių regeneravimo (atnaujinimo) projektus planuotojai didžiąją laiko dalį praleidžia bendraudami su vietos gyventojais, aiškindamiesi jų požiūrį į vertybes ir aplinkos kokybės sampratą, diskutuodami, kokie svarbiausi vietos savitumo požymiai ir saugotini elementai (Westerlind 2005). Numatomuose pertvarkyti kvartaluose netgi dažnai įsteigiamos visą planavimo laiką veikiančios viešos projektų aptarimo vietos.

Nestabdomai vykstant Lietuvos miestelių dezurbanizacijai, juose sparčiausiai mažėja socialiai aktyviausių jaunesniųjų gyventojų skaičius. Viešosiose diskusijose dažnai pritariama, kad pastaraisiais metais urbanistikos paveldo apsauga tampa įdomi tik nedaugeliui specialistų ir vienam kitam vietos entuziastui (nors ir nepateikiama šių nuomonę pagrindžiančių sociologinių tyrimų duomenų). Visuomenės pokyčiai Lietuvos urbanistikos paveldo objektų apsaugos srityje dažnai ignoruojami. Neįvertinama, kad svarbu juos analizuoti, ieškoti teisinių galimybių naujai atsiradusioms kliūtims įveikti. Pavyzdžiui, taip pat dėl mažėjančio gyventojų skaičiaus bei miesto pakraščiuose pastatytų prekybos centrų, žlugdančių tradicines parduotuves, grėsmė kilo unikalios Pasaulio paveldo objekto – Kvedlinburgo, esančio Vokietijos rytinėje dalyje, viduramžiškam miesto centrui išlikti. Tačiau jau netrukus, susivienijus Vokietijai, buvo analizuotos kultūrinei vertei kylančios grėsmės ir parengta strategija joms išvengti. Daugelis senųjų Kvedlinburgo pastatų, kuriuos buvo planuota griauti, buvo sutvirtinti ir restauruoti Vokietijos Federalinės vyriausybės fondų lėšomis. Sutelktomis paveldosaugininkų pastangomis istorinis Kvedlinburgo centras nuosekliai tvarkomas ir pritaikomas pagal šiuolaikinę paskirtį, nežalojant paveldo (World Heritage Site Quedlinburg 2004).

Neigiamų vidaus ir išorės teisinių, ekonominių, socialinių įtampų kontekste dažnai netikėtai atsiskleidžia teigiamas subjektyvusis Lietuvos urbanistikos paveldo apsaugos veiksnys. Pavyzdžiui, Plungėje buvo įkurtas pirmasis Lietuvoje regioninis kultūros centras – Žemaičių dailės muziejus. Jam pritaikyta miesto centrą

formuojanti dvaro sodyba. Gavus paramą iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir savivaldybei prisidedant 2006–2008 m. įgyvendintas projektas „Plungės M. Oginskio dvaro sodybos pritaikymas turizmo reikmėms“. Plungės miesto ir Telšių teritorinio padalinio paveldosaugininkai sugebėjo apginti sodybos teritorinį vientisumą, išsaugoti ją nuo statybų, nesusijusių su dvaro sodybai būdingomis paskirtimis. Finansinė Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama taip pat buvo panaudota atkurti, restauruoti ir viešajai turizmo infrastruktūrai pritaikyti Kurtuvėnų miestelyje esančios dvaro sodybos pastatams, sutvarkyti dvaro parkui. Projektas parengtas Kurtuvėnų regioninio parko administracijos iniciatyva.

Kultūrine istorine verte pasižyminti miesto aplinka siejama su išskirtiniu socialiniu statusu, prestižu, tačiau dažnai – su tiesiogine finansine nauda. Rengiant naujos statybos ar rekonstrukcijos projektus, ne tik privačių savininkų komercinis noras įgyti kuo didesnio tūrio pastatą, bet ir teisinės galimybės diktuoti architektams savo estetinę sampratą dažnai nugalai viešąjį paveldosauginį interesą – teikti pirmenybę susiklosčiusiems kultūrinėms vertybėms. Tačiau vilties teikia pastaraisiais metais pagaliau pradėtas įgyvendinti investicijų į kultūros paveldo objektų tvarkybos darbus, jei objektai yra prieinami visuomenei, grąžinimo mechanizmas, panašus į jau ilgą laiką veikiančią senosiose ES šalyse.

Išvados

1. Lietuvos urbanistikos paveldo apsaugos teisinės prielaidos nesudaro nuoseklios ir pakankamai sistemiškos teisinės bazės, reikalingos veiksmingai urbanistikos paveldo objektų tvarkybai. Didelei daliai vertingų istorinių miestelių ir jų dalių iki šiol nėra skirta teisinė apsauga.
2. Dalis urbanistikos paveldo apsaugos teisinių reikalavimų yra prieštaringi, nesuderinti tarpusavyje ir su kitais įstatymais. Kliūtys kultūros paveldo teisinio reglamentavimo srityje neleidžia įgyvendinti urbanistikos paveldo išsaugojimo galimybių, spartina jo fizinį nykimą ir kultūrinės vertės menkėjimą. Esant daugeliui teisinės sistemos prieštaravimų galimybės įgyvendinti apsaugos reikalavimus daugiausia priklauso nuo vietos paveldosaugos institucijų iniciatyvumo.
3. Nors pastaraisiais metais Lietuvoje privalomai pradėta rengti daug urbanistikos paveldo vietovių apsaugos specialiojo planavimo dokumentų, teisinės teritorijų planavimo galimybės nepakankamai naudojamos kaip veiksminga priemonė šių teritorijų kultūrinei

vertei stiprinti. Svarbūs apsaugos trukdžiai yra fundamentinių urbanistikos paveldo tyrimų trūkumas ir tai, kad nevykdoma sisteminė urbanistikos paveldo pokyčių stebėseną.

4. Istorinių miestelių vertingųjų savybių išsaugojimo galimybę menkina dezurbanizacija, gyventojų senėjimas. Vietos bendruomenių teisinės galimybės dalyvauti saugant Lietuvos urbanistikos paveldą yra ribotos, menkesnės nei dabartinėje teritorijų planavimo sistemoje. Skandinavijos šalių patirtis galėtų tapti pavyzdžiu, kaip miestelių gyventojus galima įtraukti į urbanistikos paveldo apsaugos stiprinimą.

Literatūra

- Buivydas, R. 2004. Vilniaus senamiestis: semantinis gamtos elementų vaidmuo, *Urbanistika ir architektūra* XXVIII(1): 18–24.
- Dėl Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2004 m. gegužės 7 d. įsakymo Nr. D1-263 „Dėl apskrities teritorijos bendrojo (generalinio) plano rengimo, savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo ir miestų ir miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. 2006 m. gruodžio 14 d. Nr. D1-591 (*Žin.*, 2006, Nr. 145-5559) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 21]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289973&p_query=&p_tr2=>>.
- Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo 2005 m. birželio 23 d. Nr. IV-261/D1-322 (*Žin.*, 2005, Nr. 81-2973, str. 6.1.) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 18]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=259135&p_query=&p_tr2=>>.
- Glemža, J. 2000. Paminklosaugos raida Lietuvoje, iš *Kultūros paminklų* 7 [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 15]. Prieiga per internetą: <<http://www.asa.lt/cgi-bin/str1.cgi?grp=56>>>.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos architektūros politikos krypties įgyvendinimo 2006–2010 metų priemonių patvirtinimo“ (*Žin.*, 2006, Nr. 75-2861, str. 1.14.) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 19]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279522&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas. 2004 m. rugsėjo 28 d. Nr. IX-2452 (*Žin.*, 1995, Nr. 3-37; 1997, Nr. 30-713, Nr. 67-1676, Nr. 96-2421; 2000, Nr. 40-1114; 2001, Nr. 39-1346; 2002, Nr. 68-2775, Nr. 123-5552) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 25]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=197709&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuvos Respublikos Valstybinės kultūros paveldo komisijos sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos apskričių teritorijų bendrųjų planų ir kultūros paveldo aspektų įgyvendinant Lietuvos Respublikos teritorijos bendrąjį planą“. 2008 m. lapkričio 14 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 06]. Prieiga per internetą: <http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2008_11_14/BendPlanai.doc>>.
- Listing. Historic buildings. Demark's Cultural Heritage.* The Heritage Agency of Denmark. 2008 [interaktyvus] [žiūrėta 2008 12 02]. Prieiga per internetą: <http://www.kulturarv.dk/english/cultural_heritage/buildings/listing.jsp>>.
- Miškinis, A. 2005. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai.* II knyga. Vilnius: Savastis.
- Miškinis, A. 2003. Šiaurės Lietuvos urbanistikos paveldas, *Žiemgala* 2003(2) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 11 15]. Prieiga per internetą: <www.ziemgala.lt/z/2003_02_02.html>. ISSN 1648-7230.
- Westerlind, A. M. 2005. *Sustainable Historic Towns – Activities in Sweden, Presentation of the Pilot Town Ystad* [interaktyvus] [žiūrėta 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.cmm.pl/1stCHFpdf/pdf_articles/4.2_Westerlind.pdf>.
- World Heritage Site Quedlinburg. Heritage at Risk 2004/2005, in *ICOMOS World Report 2004–2005 on monuments and sites in danger* [interaktyvus] [žiūrėta 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.international.icomos.org/risk/2004/germany2004.pdf>>.

LEGAL PRECONDITIONS OF URBAN HERITAGE PRESERVATION IN LITHUANIA

J. Jurevičienė

Abstract. The paper discusses urgent problems of urban heritage assessment and treatment in Lithuania today. Contradictions in the system of listing, lack of fundamental investigations, indeterminate responsibility of authorities, inadequate role of local communities are revealed as the basic factors of low efficiency of urban heritage preservation.

The most efficient means of urban heritage preservation are revealed in protected national and regional parks. Historic towns and villages of these areas remain more authentic than registered urban heritage sites in the other territories of Lithuania. The initiative of local administrations could also be considered as one of the most important factors in urban heritage preservation.

Scandinavian experience in the protection of urban heritage reveals the importance of local inhabitants in the processes of historic town preservation. Recent international documents on cultural heritage protection and changes in the Lithuanian urban planning system enable perfection of urban heritage preservation. The launched reimbursement of expenses for restoration works in Lithuania shows positive changes in this field.

Keywords: urban heritage, listing of cultural heritage, territorial planning, society.

JŪRATĖ JUREVIČIENĖ

Dr (architecture) (2006), Prof, Dept of Fundamentals and Theory of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lithuania.

Research interests: urban heritage preservation, territory planning, cultural landscape, local architectural traditions.